

Ilija PUŠIĆ

Slovenska nekropola u Kamenom

Stara slovenska župa Dračevica, prema podacima sa kojima do danas raspolazemo teritorijalno je zahvatala jedan dio zapadne Boke Kotorske od Kumbora do Debelog Brijega, obuhvatajući tri kraška polja: Kujsko, Sutorinsko i Kamensko.¹⁾ Područje ove župe bilo je još od preistorije gusto naseljeno. Mnogobrojne gomile (tumulusi) i gradine, konstatovane su na ovom terenu, a naročito na kamenskoj visoravni i oko nje. Prilikom jednog arheološkog rekonosciranja u samom selu Kamenom zabilježeno je 6 gomila i prema površinskim nalazima keramičkih ulomaka te gomile su pripadale Ilirima V-III vijeka prije n. ere. Inače, na teritoriji koju je zahvatala stara župa Dračevica, otkriveno je, a dijelom i ispitano, 19 preistorijskih, 7 antičkih i tri rano srednjovjekovna lokaliteta.²⁾

Rani srednji vijek i doba prvih slovenskih naseobina u župama koje su se prostirale duž južnog Jadrana, vrlo je slabo ili nimalo ispitano. Interes nauke svodio se na spise i citate savremenika, uglavnom vizantijskih državnika, zatim na rezultatima lingvistike i toponomastike. O župi Dračevici prvi govori Konstantin Porfirogenet u X vijeku. On u svom djelu *De administrando imperio* pominje župu Dračevicu u Gornjoj Dalmaciji i da pripada Trebinjskoj arhontiji u državi Duklji (Doclea).³⁾ Oko dva vijeka poslije njega javlja se *Ljetopis Popa Dukljanina*, ili kako se to u nauci prihvatilo *Barski rodoslov*, koji pominje Dračevicu u tekstu gdje govori o podjeli slovenskih župa i locira je na širem prostranstvu od Risna do Kona-

¹⁾ Tomo K. Popović, Herceg-Novi, Dubrovnik 1924, str. 8; Maksim Zloковиć misli da je župa Dračevica šire područje od Bijele do Debelog Brijega, Slovenska župa Dračevica, Boka 1, Herceg-Novi 1969, str. 55; Istorija Crne Gore, Titograd 1967, str. 336.

²⁾ Ilija Pušić, Arheološki lokaliteti i stanje arheološke nauke u Boki Kotorskoj, Boka 1, str. 7.

³⁾ Konstantin Porfirogenet, *De administrando imperio*, B. Ferjančić, Vizantijski izvori II, 62.

vala.⁴⁾ Kasniji pisci, sve do najnovije istoriografije, političke, ekonomske i etničke probleme župe Dračevica riješavaju u sklopu društveno političkih zajednica Duklje, Zete i Bosne.⁵⁾

Kameno je plodna kraška visoravan u orjenskom planinskom masivu i zauzima otprilike 100 hektara površine, od čega je kultivirano za obradu oko 43 hektara. Sastav zemljišta je glečerska tvorevina šljunka i pijeska, koji ispod sloja humusa ide u dubinu do 10 m. Teren je bezvodan, sem u njegovom južnom dijelu, gdje postoje 3 manja izvora. Stanovništvo se ovdje bavilo uglavnom stočarstvom i zemljoradnjom, koje nikada nije moglo obezbijediti dobar život u ovom kraju, što je uslovalo česte migracije ili bavljenjem zanatstvom. Primjera radi bilježimo podatak da je 1913. god. 76 domova u Kamenome sa 456 stanovnika gajilo 145 govedi, 1003 ovce, 262 koze i 113 svinja, a zna se da je ta godina sa nekoliko predhodnih bila najbogatija u stočnom fondu u Boki Kotorskoj.⁶⁾ U tim relativno skromnim uslovima za život, ovaj kraj je bio stalno naseljen od praistorije do danas, u vječitoj borbi za opstanak. U poslednjim decenijama sa područja Kamenoga intenzivno se eksploatiše građevinski pijesak koji je stanovništvu dopunio skromne seoske prihode.

Zahvaljujući okolnosti što se je usled eksploatacije pijeska buldožerima morao deformisati površinski sloj sa humusom, iako nažalost vrlo kasno, mi smo došli do dragocjenih arheoloških podataka u cilju identifikacije prvih Slovena na tlu župe Dračevica i uopšte prvih njihovih tragova na južnom dijelu Primorja. Nakon što su buldožeri poravnali dio terena na imanju Špira Vukovića, radnici su otpočeli sa kopanjem pijeska i na 28. m jednog širokog i dubokog rova naišli su na ljudske kosti. Tek prilikom utovara u kamione jedan radnik je primijetio kosti lubanje i preko vlasnika zemljišta obavijestio Zavičajni muzej. Usled rokova za izgradnju objekata u Herceg-Novom, radovi se nijesu mogli zaustaviti, već su samo za nekoliko dana usporeni da bi se spasili oni grobovi koje je već zahvatio buldožer zajedno sa humusom ili su oštećeni grabalicama za pijesak. Istog dana nakon obavijesti 15. januara 1967. god. ekipa Muzeja obišla je teren i konstatovala sledeće stanje: Rov koji je nastao usled ukopavanja za vađenje pijeska dugačak je 28 m i već bio proširen 10 m. Rov je orijentisan istok zapad, sa manjim skretanjem prema sjeverozapadu. Dubina rova se ravnomjerno spuštala od površine do 5 m kako bi mogli da pristupe kamioni za utovar i grabalice. Na zapadnom dijelu rova u pijesku su vidljivi tragovi rasturenih fragmenata ljudskih kosti i keramike. Prema izjavi radnika saznali smo da su oni, radi

⁴⁾ F. Šišić, Ljetopis popa Dukljanina, Posebno izdanje SKA LVIII, 1928, glava XXX.

⁵⁾ Istorija Crne Gore, poglavlje od dolaska Slovena do kraja XII vijeka, sabrala je svu noviju istoriografiju o župi Dračevici.

⁶⁾ Sava Nakićenović, Boka — antropogeografska studija, Beograd 1913, str. 456.

lakšeg kopanja pijeska potkopavali donje slojeve, tako da su se gornji slojevi rušili zajedno sa grobovima. Mnogo grobova je uništeno, a oni na koje smo naišli mahom su bili oštećeni. Nekoliko oštećenih grobova se naziru u profilu šljunka i pijeska pa se je tom prilikom konstatovalo da su pokojnici sahranjivani direktno u masi šljunka i pijeska bez ikakve grobne arhitekture. U profilu je takođe primiječeno da je na tom mjestu buldožer izrovao površinski sloj toliko da se više ne može izmjeriti dubina groba od površine zemlje. (Slika 1).



Sl. 1

Grob br. 1 — Dubina očuvana 60 cm, dužina očuvana 80 cm, a širina 60 cm. Grob je orijentisan istok-zapad sa glavom prema zapadu. Istočni dio groba je oštećen i ostatak zapadnog dijela kostura je slabo očuvan i može se konstatovati samo da je pripadao odrasloj osobi.

U predjelu pojasa sa lijeve i desne strane kostura pronađeni su fragmenti keramike vrlo malih dimenzija loše fakture sa dosta primjese sitnog pijeska i slabo pečene. Najveći fragmenat je dimenzija $7,5 \times 3,5$ cm sa debljinom zida 1 cm, a pripadao je dnu suda. Na fragmentu nema tragova lončarskog vitla. (Slika 2).

Grob br. 2 — Dubina očuvana 10-20 cm. Usled oštećenja ostale dimenzije se ne mogu izmjeriti, jedino se može primijetiti da mu je orijentacija istok-zapad. Nekoliko fragmenata kostura vrlo su slabo

očuvani, a izgleda da je ovaj grob još ranije uništen prilikom obrade zemlje, jer je u odnosu na druge grobove vrlo plitko ukopan. Jedna očuvana bedrenjača može indicirati da se radi o grobu odrasle osobe.

Otprilike na mjestu gdje su mogla biti koljena pokojnika, sa njegove desne strane pronađen je jedan željezni nož dužine 13,5 cm s drškom od 4,5 cm. (Slika 3). U izbačenoj zemlji prilikom čišćenja ovoga groba pronađen je jedan kremenčić i fragmenat željezne igle dužine 3 cm. (Slika 4 i 5). I u ovom grobu je konstatovana keramika u vrlo sitnim fragmentima koja se dodirrom raspadala.

Grob br. 3 — Grob je toliko oštećen da mu se moglo izmjeriti samo 120 cm dužine. Orijehtisan je istok-zapad. Zapadni i sjeverni dio groba je uništen tako da je kostur deformisan, a po nekim očuvanim kostima pripadao je odrasloj osobi.

I keramički prilozi u ovom grobu bili su poremećeni, jer smo fragmente jednog te istog suda nalazili po čitavom grobu. Iz mnoštva fragmenata uspjelo se rekonstruisati jedan sud visine 12 cm, širine 11,5 cm jajolikog oblika sa blago povijenim otvorom van suda; izrađen je slobodnom rukom, sa širokim dnom i otvorom, vrlo grube fature, debljina zidova je 0,5 cm sa dosta primjese sitnog pijeska i slabo pečen; boja mu je svijetlo do tamno siva. (Slika 6).

Grob br. 4 — Grob je dislociran zahvatom buldožera i otkriven u gomili pijeska i šljunka na prostranstvu većem nego što bi zahvatio normalan grob. Po rasturenim kostima ipak se moglo konstatovati da je kostur pripadao odrasloj muškoj osobi.

I u ovom grobu je pronađeno fragmenata keramike, ali nismo sigurni da je svaki fragmenat pripadao ovom grobu. Najinteresantniji je fragmenat dimenzija 10×0,5 cm, a pripadao je dnu suda prečnika 14 cm, debljine zidova 0,5 cm. Faktura mu je nešto solidnija, bez primjese pijeska, smeđe boje. Na fragmentu ima tragova koji bi se mogli pripisati lončarskom vitlu. (Slika 7).

Grob br. 5 — Dubina očuvana 35 cm, dužina 1,70 cm, a širina 40 cm. Orijehtacija je istok-zapad, sa glavom prema zapadu. Grob je oštećen jednim dijelom sjeverne dužine.

Kostur je u raspadajućem stanju, tako da nije mogao pružiti nikakve podatke o pokojniku.

Otprilike u visini koljena sa desne strane kostura pronađeni su sitni fragmenti keramike, vrlo slabe fature, debljih zidova, sa dosta primjese pijeska i slabo pečeni.

Grob br. 6 — Dubina očuvana 20 cm, dužina 155 cm, a širina 55 cm, orijshtisan istok-zapad, sa glavom prema zapadu. Grob je u jugoistočnom uglu uništen.

Kostur je pripadao djetetu i imao je položene ruke uz tijelo.

Uz ramenjaču desne ruke otkriveni su sitni fragmenti keramike vrlo grube fature. Nakon lijepljenja nekoliko takvih fragmenata dobili smo veći fragment koji je pripadao jednom tanjiru prečnika 20 cm, dok je visina izbačenog oboda 2 cm. Boje je mrke do crne. (Slika 7).

Grob br. 7 — Iznad ovog groba nije prošao buldožer tako da smo mogli izmjeriti dubinu groba od površine, a koja iznosi 70 cm. Dužina groba je očuvana i iznosi 1,17 cm, jer je uništen u istočnoj polovini. Širina mu je 68 cm. Orijentacija groba je istok-zapad sa glavom prema zapadu.

Prema ostacima kostura moglo bi se pretpostaviti da je pripadao mlađoj osobi.

U grobu nije bilo priloga.

Grob br. 8 — I ovom grobu je izmjerena apsolutna dubina od površine zemlje i iznosi 95 cm, dužina mu je 205 cm, a širina 75 cm. Orijentisan je istok-zapad sa glavom prema zapadu. Oko glave pokojnika bilo je postavljeno nekoliko većih oblutaka.

Kostur je relativno očuvan i pripadao je muškoj osobi srednjih godina. Ruke pokojnika su bile postavljene uz tijelo.

U visini koljena lijeve noge otkriveno je nekoliko fragmenata keramike vrlo malih dimenzija, grube fature, kakvu susrećemo i u predhodnim grobovima.

Grob br. 9 — Dubina očuvana 55 cm, dužina 200 cm, a širina 100 cm. Orijentisan istok-zapad sa glavom prema zapadu.

Kostur je dobro očuvan, dužina mu je 180 cm, sa položenim rukama uz tijelo, a pripadao je muškoj starijoj osobi.

U visini koljena sa lijeve i desne strane pronađeni su fragmenti keramike koji su pripadali jednom većem sudu. Nakon rekonstrukcije izmjerili smo dimenzije ovoga suda i one iznose 21 cm visina i 18 cm širina. Sud je jajolikog oblika sa širokim dnom i otvorom. Otvor je blago povijen prema vani. Faktura je nešto solidnija nego na fragmentima iz ostalih grobova: nešto tanji zidovi, manje primjese pijeska i bolje pečen, a takođe je i forma nešto elegantnija nego kod suda sa slike 6. Boja mu je svijetlo do tamno smeđa. (Slika 8).

Grob br. 10 — I ovaj grob nije oštećen po površini i mjerimo mu dubinu od 55 cm, dužina mu je 180 cm, a širina 65 cm. Orijentisan je istok-zapad sa glavom prema zapadu.

Dužina kostura je 150 cm i pripadao je mlađoj ženskoj osobi. Ruke su bile položene uz tijelo.

U ovom grobu nije bilo priloga.

Na čitavom prostranstvu gdje se vršila eksploatacija pijeska sakupljeno je mnoštvo keramike u manjim i većim fragmentima, a koji se ne razlikuju od već opisanih fragmenata u grobovima. Iznimku čine tri fragmenta koji su pronađeni u gomili već otkopanog pijeska. Dimenzije najvećeg fragmenta su u dijagonali 10×9 cm. Sva tri fragmenta imaju kao dekoraciju urezane vodoravne paralelne i cik-cak linije. Boja ovih fragmenata je mrko siva. (Slika 9).

Grobovi slučajno otkriveni u Kamenome su samo dio jedne nekropole, koja je zauzimala mnogo veće prostranstvo. Ovo zaključujemo po tome što su se fragmenti keramike nalazili po čitavom kompleksu površine na imanju Špira Vukovića, koji takođe i izjavljuje da je prilikom obrade zemlje nailazio na ljudske kosti. Na ovom kompleksu samo je jedna trećina do sada uništena za eksploataciju pijeska, tako da je ostalo dovoljno prostora za dalje istraživanje.

Dio nekropole u Kamenome sadrži mnoge karakteristike koje se vežu za slovenski etnički elemenat. Siromaštvo grobnog inventara, naročito u metalu i činjenica da se u grobovima nije pronašao ni jedan dio nakita neće se moći precizirati datiranje ovih grobova u širokom vremenskom prostoru pojave Slovena na Balkansko poluostrvo. Za tipološka razmatranja možemo koristiti samo način sahranjivanja, jedan željezni nož i keramika. Već po rasporedu ovih desetak grobova moglo bi se sa sigurnošću reći da postoji izvjestan red: grobovi su poređani jedan do drugoga od sjevera prema jugu na rastojanjima od 1,5 m do 40 cm sa manjim skretanjima prema istoku ili zapadu; svi su otkriveni grobovi bili orijentisani istok-zapad, sa glavom prema zapadu; sahranjivanje se vršilo direktno u zemlju bez grobne arhitekture, a svi očuvani kosturi imali su položene ruke uz tijelo. Svi ovi konstatovani podaci obilježavaju način sahranjivanja predhrišćanskih Slovena na Balkanu.⁷⁾

Nalaz noža u grobu br. 2 sam po sebi nebi mogao ništa reći ni o ovom grobu ni o nekropoli uopšte. Njegova pojava u slovenskim grobovima nije rijetkost i najčešće se javlja u ranijim slovenskim grobovima.⁸⁾ Fragment gvozdene igle i kremen za kresivo ne pružaju nam nikakvu tipološku analizu, jer ovi prilozi prate grobove u raznim arheološkim epohama.

Posebnu arheološku osobenost u ovim grobovima predstavlja intenzivna pojava keramike. Njen oblik i faktura je tipična za ritualnu keramiku u sahranjivanju Slovena kako je to do sada konstatovano na mnogim slovenskim nekropolama.⁹⁾ Ona se karakteriše sa gru-

⁷⁾ Nada Miletić, Slovenska nekropola u Gomjenici kod Prijedora, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu, arheologija, Nova serija sv. XXI/XXII, Sarajevo 1966/1967, str. 140-146.

⁸⁾ Ibidem, str. 137, T XXXII, sl. 19.

⁹⁾ Ibidem, str. 138.

bom fakturom, debelim zidovima i slabim pečenjem, a oblik im je uglavnom jajolik sa širim otvorom i dnom i sa povijenim otvorom van suda. I tri fragmenta kao sporadični nalazi na tom terenu (Slika 10) sa dekorativnim urezima takođe se mogu konstatovati u slovenskim grobovima, takozvana keramika gradišnog tipa.¹⁰⁾ Relativno velika količina keramičkih fragmenata koja se našla u ovim grobovima, upućuje na pretpostavku, da je ovo groblje pripadalo nekropoli onih prvih slovenskih doseljenika kod kojih je ritual razbijanja sudova u grobu pokojnika bio jak i još neublažen od hrišćanskih uticaja iz primorskih centara.

Opšte siromaštvo u kamenskim grobovima, a naročito nedostatak nakita, onemogućava nam svako studioznije tipološko razmatranje. Jedino što u ovoj fazi istraživanja možemo konstatovati je da su grobovi u Kamenome pripadali prvim slovenskim etničkim grupacijama koje su naselile kraška povišja i polja u župi Dračevici i da se usljed geografskih uslova na ovom terenu nije mogao razviti bogat život kako bi se to bogatstvo moglo manifestovati i u inventaru njihovih grobova.

Na nekropoli u Kamenom radovi će se nastaviti.

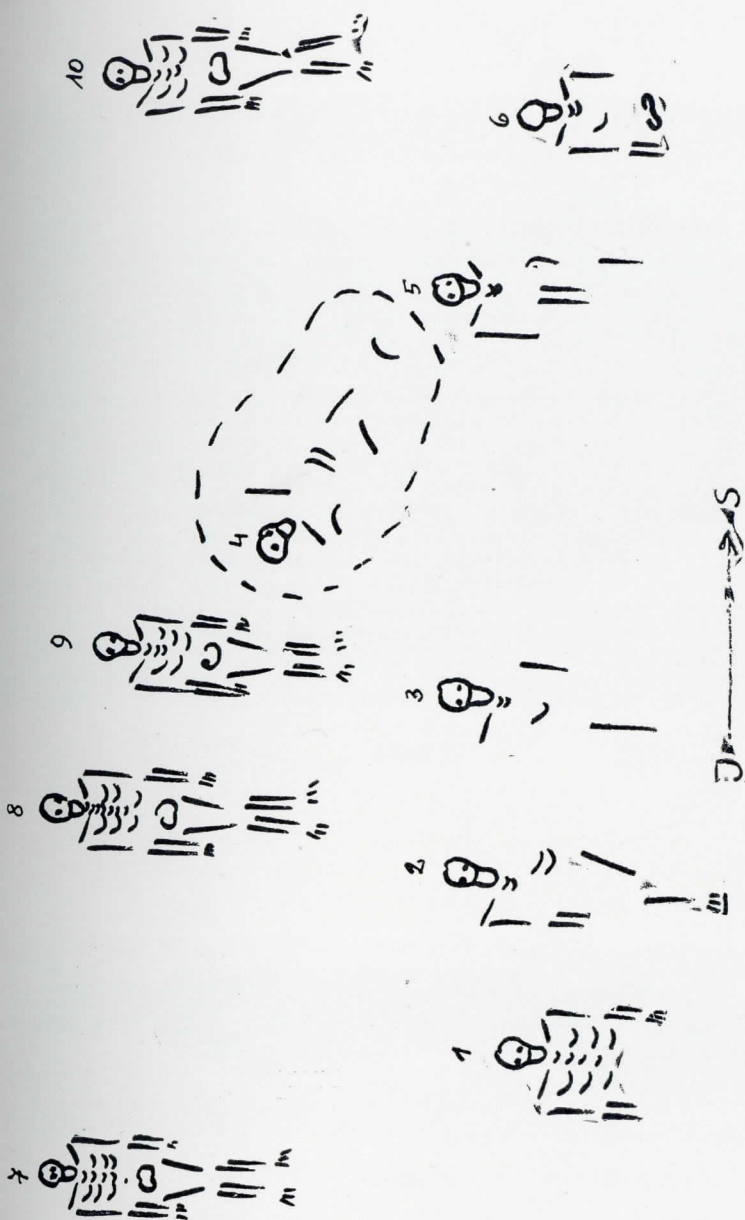
¹⁰⁾ Nada Miletić, Nekropola u selu Mihaljevićima kod Rajlovca, GZM BiH, Nova serija, sv. XI, str. 33, T I, d.

Résumé

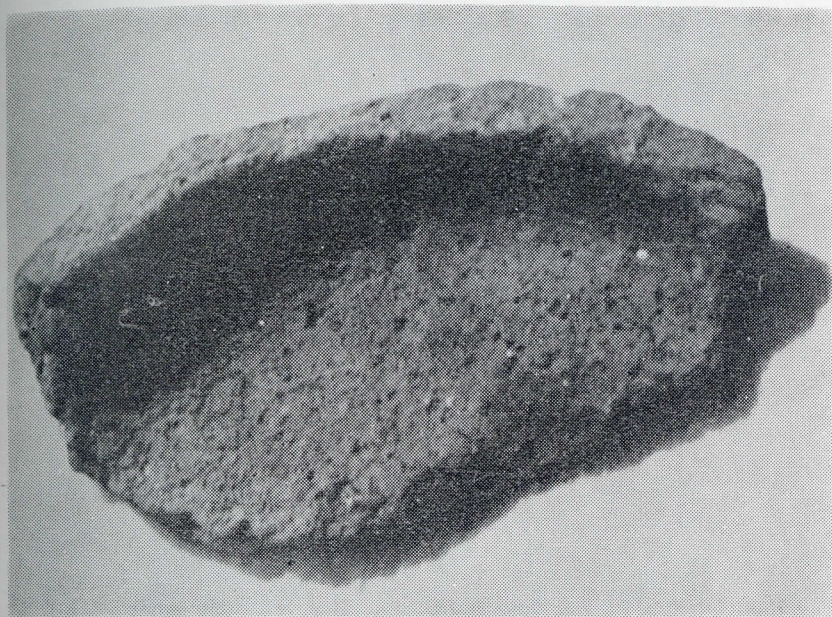
LA NÉCROPOLE SLOVÈNE A KAMENO

Ilija PUŠIĆ

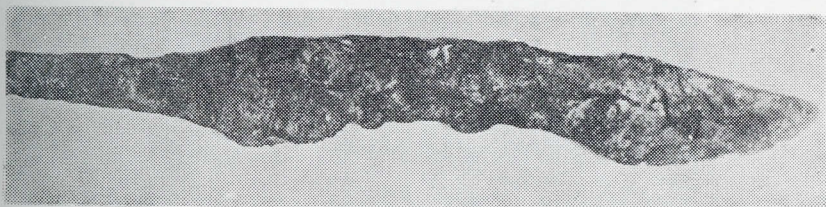
Le village de Kameno se trouve sur un plateau au-dessus de Herceg-Novı et sur le territoire qui appartenait au IX^{ème} et au X^{ème} siècle à l'ancien comté slovène Dračevica. En 1967, lors de l'exploitation du sable au village de Kameno, les ouvriers ont, par hasard, découvert un ancien cimetière et, en grande partie, ils l'ont détruit ou endommagé. Par l'intervention du Musée Natal de Herceg-Novı, on est parvenu à sauver une dizaine de tombeaux et par la façon d'enterrer les morts, la position de ces tombeaux et par les objets trouvés comme inventaire des tombeaux, on peut conclure qu'ils appartenaient au groupe ethnique slovène du IX^{ème} ou du X^{ème} siècle. Quand on pourra effectuer des fouilles systématiques de toute la nécropole à Kameno, on arrivera à former une systématisation solide et une détermination complète de cette localité.



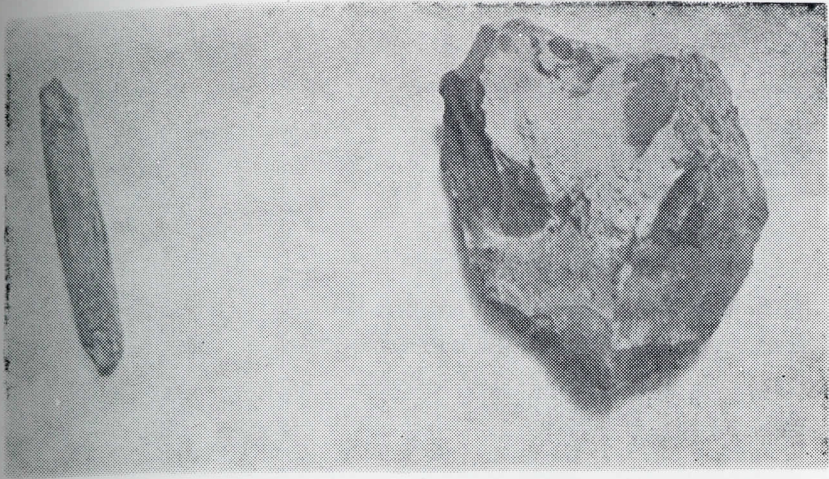
Raspored otkrivenih grobova



Slika 2



Slika 3



Slika 4 i 5



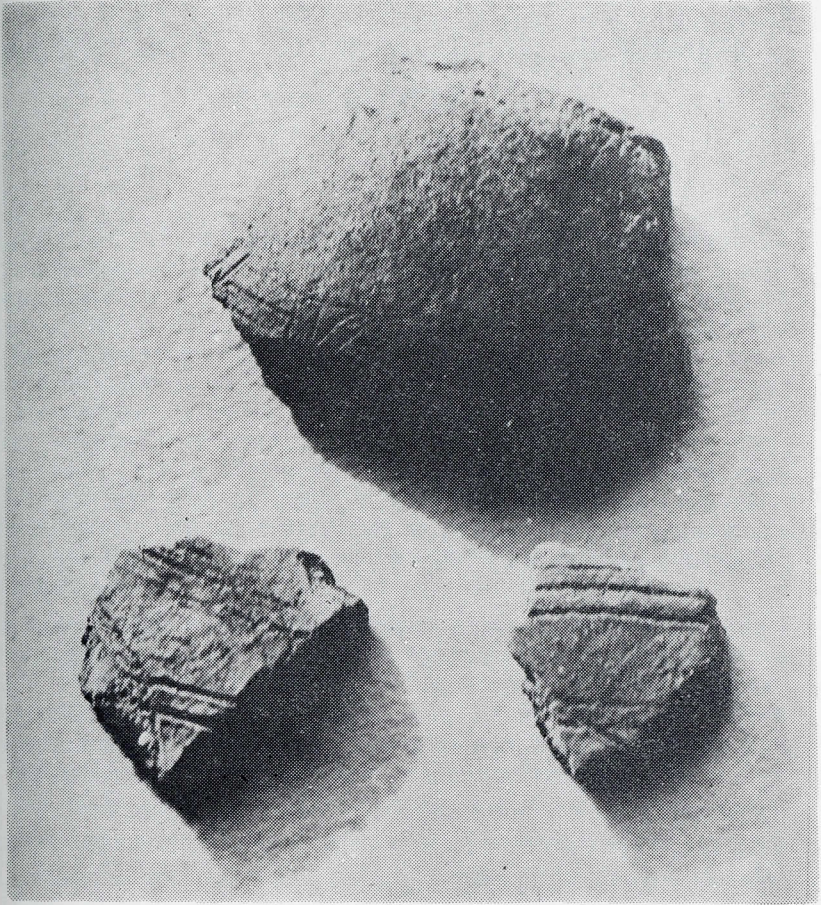
Slika 6



Slika 7



Slika 8



Slika 9